

Litteraturgranskningar

DAG ANCKAR & ERKKI BERNDTSON (RED.): *Political Science Between the Past and the Future. Essays to mark the 50th Anniversary of the Finnish Political Science Association*. Helsingfors: The Finnish Political Science Association, 1988.

”En vetenskap som tvekar glömma sina grundare”, säger Alfred North Whitehead, ”är förlorad . . . Allt som är av vikt har sagts förr av någon som inte upptäckte det.” I strikt vetenskaplig mening har han naturligtvis rätt. En teori, hypotes eller lagbundenhet blir inte mer plausibel för att den sätts in i ett historiskt sammanhang med referens till historiskt accepterade stora namn. Kriterier för en teoretisk bedömning av en viss vetenskapsgren måste relateras till antingen något slags logisk regel (deduktion) eller empiriska fakta (induktion). Det gäller såväl naturvetenskap som samhällsvetenskap. Forskning om forskning och böcker om böcker kan naturligtvis hjälpa oss undvika tidigare generationers misstag och ge oss ledtrådar om var vi bör se efter teoretiskt eller empiriskt oavklarade problem, men i sig själv har bakåtblickandet inga självklara, innovativa potentialer.

En disciplins historia kan emellertid ge identitet åt den som söker, särskilt om historien skrivs systematiserande och inte som en kronologi av synopsis kring vad som tilldragit sig. Detta är särskilt viktigt att förstå för nyanlända inom en vetenskapsgren. Även äldre utövare av vetenskapen kan ha behov av att inplacera sin verksamhet i förhållande till vad som tidigare åstadkommit.

Det uppstår, emellertid, ofta ett vanligt misstag om man betraktar en viss utveckling som en kumulativ process. Tidigare bidrag ses som rudimentära försök att hantera de problem man tror sig bemästra på ett mer moget sätt idag. Man ser den nutida utvecklingsnivån som ett resultat av att ”man står på jättarnas axlar.” Statskunskapen är emellertid, generellt sett, inte kumulativ.

Andra utövare av vetenskapen med en mindre skolastisk förebildsiver stoltserar kanske, liksom Hobbes, med sin ignorans och brist på belästhet. ”Hade jag satt mig in i mina föregångares idéer”, säger de, ”hade jag

säkert inte vetat mer än de. De flesta av vetenskapshistoriens problem är olösta, inte för att man saknat förmåga att finna intellektuella förklaringar, utan för att de i princip inte kan lösas.” Ingen av dessa positioner förefaller särskilt fruktbar.

Med dessa reservationer i åtanke kan en tillbakablick i en disciplins historia ge sammanhang och mening åt samtida forskning. Det visar med all tydlighet den samlings uppsatser som *Dag Anckar* och *Erkki Berndtson* redigerat och utgivit för att markera den finländska statskunskapens femtioårsjubileum, som inträffade år 1985. Med bidrag från såväl finländska som utländska inbjudna författare har redaktörerna velat karaktärisera institutionaliseringen och utvecklingen inom modern statsvetenskap a) ländervis och regionalt, b) i termer av inflytanden mellan periferi och centrum för disciplinen, samt c) i termer av vetenskapsteoretiska problem, samt framtida scenarier för disciplinens utveckling.

Paakunainens inledande uppsats behandlar, som sig bör, direkt festföremålets ämne, dvs den finländska statsvetenskapens historia. Sett från våra dagars perspektiv är finländsk statsvetenskap nog lika ”amerikaniserad” som statskunskapen i de flesta andra europeiska länder. Så har det inte alltid varit. Paakunainen visar att det också funnits, och fortfarande finns, betydelsefulla ingredienser som har mer gemensamt med den tyska statskunskapen än med den anglosaxiska, av behavioralismen färgade, statsvetenskapen. Paakunainen visar bl a hur olika tidstypiska företeelser och interdisciplinära inflytanden gjort sig gällande genom sådana tidiga föregångsmän som Ruutu, Brotherus och, under 1950-talet, Jan-Magnus Jansson. Jag har förgäves letat efter Sven Lindman's namn i Paakunainens uppsats. Han var ju en framstående gestalt i den moderna finländska statsvetenskapens framväxt genom de intellektuella band och inflytanden han etablerade mellan den svenskspråkiga och finskspråkiga statsvetenskapen i Finland, men också genom andra nya impulser han förmedlade och lät utvecklas vid Åbo Akademi.

Förutom denna, historiskt sett märkliga, undlåtenhet finns det även en annan liten fläck i den annars väl-skrivna uppsatsen, ett litet kuriöst tryckfel. På sidan 27 påstås att ”James Joyce's ”The Modern Democracies”

was translated into Finnish already in the 1920s." Nog skrev författaren till "Ulysses" många böcker, men mig veterligen inga om "modern democracies". Paakunainen menar naturligtvis James Bryce, inte James Joyce, även om det inte framgår.

Som jag ser saken finns det två verkligt tunga bidrag i antologin, nämligen Laponche's uppsats om kanadensisk statsvetenskap och Ricci's om statskunskapens tragedi. Laponche's bidrag är både ett empiriskt-sociologiskt bidrag och ett teoretiskt bidrag. Det försöker tillhandahålla såväl en internationell jämförelse av statsvetenskapens nationella vetenskapsprofiler, grundad på översikter vad gäller fem IPSA-kongresser, och en teoretisk fokusering på fyra dimensioner man kan skönja i den kanadensiska, inomvetenskapliga debatten: relevans-irrelevans, det rationella – det irrationella, mikro-macro, centrum-periferi. Laponche fastslår igen och igen att den moderna statsvetenskapen lånar mer från andra humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner än de lånar från statsvetenskapen. Det borde väcka en viss undran bland disciplinens utövare. Han finner också, att den annars så Amerika-influerade statskunskapen i Kanada, även har ett mer stats-orienterat fokus, och försöker sig på några olika förklaringar till detta.

Riccis uppsats har rubriken "Reflections on the Tragedy of Political Science". Med tragedi förstår Ricci en situation där man måste välja mellan olika handlingsalternativ som är eftersträvarvärd, men där valet av det ena alternativet på bekostnad av det andra obönhörligen leder till tillbakagång och förfall. Valet står, enligt Ricci, mellan vetenskaplighet och normativism. Situationen kan i någon mån liknas vid läkarens när han finner patienten frisk. Vem behöver då recept?

Riccis uppsats reser fler frågor än den besvarar, men häri ligger nog också dess styrka. Med vilken rätt kan en statsvetare av professionen ge allmänna råd om politik i en värld som domineras av demokrati som styrelseskick eller ideal? De kan naturligtvis hjälpa till att utreda analytiska begrepp och ge logiska förklaringar på företeelser som förefaller svårförklarade. De kan medverka till demokratisk, liberal, konservativ eller annan politisk fostran, men kan det ske annat än på bekostnad av den rena vetenskapligheten? Ricci menar själv att statsvetarna bör delta i "den stora debatten", men att detta inte får ske på bekostnad av vetenskaplig integritet. Om ekonomer, tekniker, och naturvetare kan delta i denna debatt borde statsvetare också kunna göra det utan att för den skull sätta sig över demokratis jämlikhetsideal. Det är viktigt, men ur professionens synvinkel har vi ofta varit dåligt rustade att delta i den allmänna debatten. För nog måste man väl, å professionens vägnar, känna en viss skam, när man hör en

tongivande professor som Jan-Magnus Jansson, tillika presidentkandidat, lakoniskt men tafatt besvara en TV-journalists förfrågan om varför han inte vann det presidentval han kandiderade till med: "Jag fick inte nog röster."

Inläggen i *Political Science Between the Past and the Future* lämpar sig bra för seminariediskussioner. Den heterogenitet som finns i de olika inläggen bör kunna stimulera statsvetare med olika inriktningar till att klargöra sina egna positioner, och se dem i ett vidare perspektiv. Det är redaktörernas liberala och pluralistiska urval som gör boken läsvärd. Den bör absolut läsas av en vidare krets än den, som infann sig till det finländska statsvetarförbundets femtioårsjubileum.

Tom Bryder

MIKAEL GILLJAM: *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning*, Lund: Studentlitteratur, 1988.

Allerede hovedtitlen i Gilljams doktorafhandling rammer to væsentlige træk. Den er for det første en undersøgelse på befolkningsniveau og ikke eliteniveau, selv om eliten og massemedier er medspillere og vigtige kausale faktorer i meningsdannelsen. Ser man afhandlingen i lyset af kommunikationsteori, er den en modtager- og effektstudie snarere end en studie af sendere og budskaber.

For det andet er det væsentligt af afhandlingen er koncentreret om et politisk stridsspørgsmål, et "issue". Herved adskiller den sig fra flertallet af studier i befolkningens adfærd. Vi har mange studier af bestemte valg, bestemte socialgrupper, bestemte partiers vælgere et cetera, men kun få studier af udviklingen af et politisk spørgsmål i befolkningen. Debatten om løntagerfondene følges i denne afhandling over en tiårig periode fra september 1975 til september 1985. Den begynder med de første reaktioner på Rudolf Meidners forslag i høsten 1975. Den løber videre gennem de tre riksdagsvalg i 1976, 1979 og 1982, der afgrænser de seks år med borgerlig regering. Derpå kulminerer debatten op til vedtagelsen i december 1983 af løntagerfondsforlaget (endskønt i en mere moderat form end det oprindelige forslag). Endelig vedligeholdes en debat frem til riksdagsvalget i 1985, hvor muligheden eksisterede for at det borgerlige styre kunne vende tilbage og afskaffe fondene.

De fire riksdagsvalg undersøges på grundlag af den svenske valgforsknings interviewmateriale, og dertil kommer en lang række opinionsundersøgelser om løntagerfondene som har været publiceret i denne ti års periode. Gilljams projekt er i højeste grad begunstiget af at man befinder sig i et samfund hvor vælgerforskning og opinionsforskning har nået et højt stade og en betydelig grad af kontinuitet.

1. Den teoretiske model

Teorien er på dette område sporadisk, spekulativ og utestet. I den amerikanske litteratur har Gilljam fundet nogle skitser til politiske spørgsmåls "livshistorie" eller "naturhistorie" af Bernhard Berelson, Anthony Downs og Herbert Hennessy. I svensk litteratur findes emnet behandlet af Herbert Tingsten, Björn Molin, Bo Särilvik og Leif Lewin samt enkelte andre. Der er ikke meget af en empirisk tradition at bygge på, men det giver til gengæld Gilljam chancen for at blive pioner. Det er ikke for meget sagt, at *Svenska folket och löntagarfonderna* er gennembrudsarbejdet på dette område.

Alle teorierne herom indeholder ideen om nogle faser, som et politisk spørgsmål gennemløber på sin vej. Hennessy skelner mellem tre stadier, hvor spørgsmålet udvikler sig fra ide till forslag og derfra til politik; desuden kan man tale om et forstadium, hvor spørgsmålet nærmest er tabu, og et efterstadium, hvor det er blevet en del af den politiske kultur.

Som ledetråd for en analyse kan en sådan udviklingsmodel være frugtbar, når forskeren samtidig har en åben og kritisk holdning til den. De historiske erfaringer viser dog at udviklingsmodeller også kan blive til blindgyder for forskningen. I 1800-årene præsenterede alle sociologer med nogen status hver sin teori om faserne i samfundsudviklingen. De bekymrede sig ofte ikke om hvilke mekanismer der virkede stabiliserende inden for en fase, eller hvilke som bevirkede overgangen fra den ene fase til den næste. Havde de gjort det, ville de have opdaget at faserne i bedste fald var overflødige begreber.

Gilljam argumenterer for, og demonstrerer også, at de stadier et politisk spørgsmål som løntagerfondene gennemløber ikke er af denne luftige art, men rationelle og funktionelle. Befolkningens viden om fondene øges for eksempel i den tidlige fase, halvåret før riksdagsvalget i 1976 (s 24), og forbliver derefter på et højt niveau. Fondenes betydning for partivalget øges i en senere fase, mellem valgene i 1979 og 1982, og efter riksdagsbeslutningen i december 1983 aftager spørgsmålets betydning frem til valget i 1985 (s 57).

En af afhandlingens fortrin er, at den sammenligner vælgernes prioritering af løntagerfondene med massemediernes og politikernes. Heraf ser man blandt andet,

i hvor høj grad politikerne og aviserne er med til at fastsætte dagsordene for vælgerne (s 75). Kun savnes der en uddybning af, hvordan denne proces går for sig. Her kunne man opstille en hypotese om, at de der læser aviserne også prioriterer i overensstemmelse med aviserne, mens de der ikke læser aviser prioriterer anderledes. Som helhed giver dog kapitel 2-4, der trækker på såvel vælger- og opinionsdata som data for mediedækningen, et stærkt indtryk af den opgang, kulmination og nedgang som et politisk spørgsmål gennemløber. Der findes næppe andre steder i litteraturen en så overbevisende bekræftelse på teorien om "the life history of political issues". Man overser næsten at der senere i bogen (kapitel 7) præsenteres træk ved løntagerfondenes gennemførelse som passer dårligt ind i den foreskrevne model. Fondene gennemføres jo nemlig ikke som resultatet af en debat og efterfølgende ændring i opinionen. De gennemføres faktisk uden at der er flertal for dem i befolkningen! De gennemføres heller ikke fordi et flertal bøjer sig for et brændende ønske hos et mindretal af befolkningen. Allerede s 75 ses at i den fase der skulle være den afgørende prioriteres spørgsmålet langt højere af modstanderne end af tilhængerne! Endvidere kan man argumentere for at ideen på sin vej til det endelige forslag er blevet modificeret og svækket så meget, at det ikke længere er det samme "issue" i 1983 som det var i 1975. Sådanne træk kunne godt give Gilljam anledning til at foreslå ændringer i Hennessys model, eller opstille en mere differentieret model hvori elitestrategier tilkendes en større rolle.

I forbindelse hermed kan man indvende mod teorien om politiske spørgsmåls livshistorie at den kun handler om de spørgsmål der ender med at blive gennemført. Mange politiske ideer, antagelig de fleste, kommer (heldigvis) aldrig frem til beslutning og gennemførelse. Modellen er i denne forstand "ex post". I virkeligheden er det jo sådan, at når man befinder sig i fase 1, kan man ikke vide om der kommer en fase 2 bagefter. Da de gennemførte spørgsmål næppe er et repræsentativt udvalg af alle politiske spørgsmål, der opstår, er teorien om det politiske spørgsmåls livshistorie ikke særlig anvendelig for en prognose for det videre forløb. En mere komplet og realistisk teori ville også sige noget om "børnedødeligheden" blandt politiske spørgsmål.

Gilljams bog er en overordentlig grundig dokumentation af et politisk spørgsmåls livshistorie. Men dens værdi ligger også i at den rækker videre frem mod en kritik og en komplettering af teorien herom.

2. Kommunikationseffekter

I studiet af kommunikationseffekter skelner man ofte mellem effekter på kundskab, effekter på holdning og effekter på adfærd. Ifølge en rationel effektmodel op-

når et individ først kundskab om et emne, danner sig derpå en holdning til det, og handler sluttelig ud fra sin holdning. Gilljams bog er disponeret ud fra en sådan rationel model. Kapitel 2–5 omhandler kundskab, kapitel 6–8 holdning og kapitel 9 adfærd.

En sådan disposition viser at forfatteren har en velordnet tankegang. Men et problem, som den rejser, er at svarpersonerne, der er forfatterens studieobjekter, ikke alle har en lige så velordnet tankegang. Hvis de for eksempel danner sig en holdning, inden de har nogen kundskab, og hvis denne kundskab bliver en funktion af deres holdning, kommer forfatteren i sin analyse af kundskaben i de første kapitler til at mangle nogle variable, der først behandles i de senere kapitler. Noget lignende gælder, når adfærden analyseres som sidste led i processen. Den rationelle adfærd er at stemme på et parti, som har samme standpunkt som det, svarpersonen har arbejdet sig frem til. Men i praksis griber svarpersonens partipræference ind i dette arbejde og hjælper til, både når man søger viden og danner sig en holdning.

Gilljam er naturligvis opmærksom på dette problem og omtaler det flere steder, for eksempel s 30, hvor han indrømmer, at den "naturlige" orden ikke er den eneste mulige. Dette fører ham også til at inddrage adfærdsvARIABLE i analysen s 42–43, længe inden de optræder de optræder i deres naturlige rolle som afhængige variable. De borgerlige vælgere mener i modsætning til de socialistiske, at løntagerfondene på langt sigt vil ændre det økonomiske system meget. De er også mere tilbøjelige end de socialistiske vælgere til at betone de ændringer i magtforholdene, som løntagerfondene vil medføre.

Denne form for "kundskab" er derfor en anden end den rene faktakundskab, der omtales i kapitel 5, og som for eksempel viser sig i svaret på, hvor mange løntagerfonde der findes. I 1985 vidste 74 procent af de stærkt politisk interesserede mod kun 22 procent af de uinteresserede, at der fandtes fem løntagerfonde. Her omtales ikke nogen forskel mellem de socialistiske og de borgerlige vælgere, formodentlig fordi der ikke er nogen forskel.

I praksis bevæger svarpersonerne sig således ikke igennem et "naturligt" forløb, hvori de begynder med at søge viden om et politisk spørgsmål og ender med at stemme for et kongenialt parti. Snarere bevæger de sig rundt i en trekant mellem faktaviden, holdninger inklusiv pseudoviden, og partisympatier. Hvordan dette samspil forløber, kan næppe klarlægges fuldtud. Men det er muligt at Gilljam kunne være trængt dybere ned i det ved at benytte panelanalysens muligheder. Han nævner (s 18) at vælgerundersøgelserne er udformet som rullende paneler, således at 1 300–1 500 svarperso-

ner indgår i to eller flere undersøgelser. Heri ligger en række muligheder for at undersøge kausaliteten mellem holdninger, viden og partivalg på det individuelle plan. Men bortsett fra kapitel 9 er det kun et enkelt sted (s 140) at disse muligheder bliver udnyttet. Det kunne for eksempel være interessant at vide, hvilke af 1979-undersøgelsens svarpersoner der i 1982-valgkampen med dens intensive debat om løntagerfondene ville finde dette spørgsmål vigtigt. En sådan analyse ville give figuren s 57, der viser spørgsmålets stigning og fald, en ekstra dimension.

3. Dimensioner i holdningen

Det må imidlertid holdes forfatteren til gode, at den valgte disposition giver anledning til en dybtgående studie i holdningsdimensioner i kapitel 6–8. Kapitel 6 omhandler forekomsten af meninger (åsikter), kapitel 7 retningen af disse meninger for eller imod fondene, og kapitel 8 intensiteten i meningene. Her udnytter Gilljam undertiden at alle disse tre dimensioner optræder i de samme interviewspørgsmål. Hvis et spørgsmål rummer fem svarsalternativer, fra "helt enig" til "helt uenig", samt en "ved ikke" kategori, så udnyttes "ved ikke" svarene i analysen i kapitel 6; forholdet mellem "enige" og "uenige" udnyttes i kapitel 7; og forholdet udnyttes i kapitel 8. En ganske dristig form for genbrug af interviewsvar!

Hvad kapitel 6 angår synes det mest interessante fund at være tendensen til at socialdemokratiske vælgere undgår at tage stilling til deres eget partis forslag, især i vælgerundersøgelserne fra 1982 og 1985. I 1979 var der imod manglende viden om partiernes stilling den vigtigste faktor bag "ved ikke" svarene (s 135). I den første fase var hovedårsagen til de mange "ved ikke" svar således af kognitiv art, konkluderer Gilljam. I den senere fase trådte derimod en politisk årsag ind, nemlig at socialdemokratiske vælgere blev trukket i én retning af deres partiloyalitet og i den modsatte retning af de borgerlige massemedier. Som Gilljam viser, var disse vælgere ikke fortrinsvis latente modstandere, som de borgerlige politikere hævdede, men heller ikke fortrinsvis latente tilhængere af fondene, som deres egne ledere hævdede. De fordelte sig ligeligt på tilhængere og modstandere. Man kan vel sige om dem, at de passer godt ind i den gamle krydspresteori om at jo mere ligeligt trykket i de to modsatte retninger er, des mere fristes de til at løse problemet ved at undgå at tage stilling – "to leave the field".

Kapitel 7 demonstrerer, takket være de mange og varierede serier af opinionsmålinger, at tilslutningen til løntagerfondene nåede sit lavpunkt netop i beslutningsfasen, september/oktober 1983. "Hela 63 procent av svenska folket uppgav då att de var emot löntagarfon-

der enligt socialdemokraternas och LO:s modell medan endast 17 procent sa sig vara för” (s 155). Det er ironisk at modstanden tilsyneladende voksede og voksede med hver ny og mere moderat version af forslaget. Og den idé, der har været fremført af Ulf Himmelstrand, at en del af modstanden skulle stamme fra venstrefløjsvælgere, som ikke fandt forslaget vidtgående nok, finder forfatteren ikke megen hold i (s 158–60). Vi må da konstatere, at ganske vist gennemløb stridsspørgsmålet en partipolitisk polarisering, hvorunder holdningen til det blev stadig nærmere forbundet med partivalget (s 168), således som det forudsiges af modellen om ”the life history of political issues”. Intensiteten i holdningen voksede endvidere igennem næsten hele perioden fra efteråret 1983, som det vises i kapitel 8 (s 190). Der var tale en mere og mere talstærk og besluttsom majoritet af modstandere. Så træffes beslutningen i riksdagen, og fra det tidspunkt begynder vælgerne langsomt at vænne sig til de nye realiteter. Alt dette stemmer med modellen, blot ikke det faktum at løntagerfondene blev vedtaget. Vi har en model, som kan forklare, hvordan det hele går til, men som ender med at give os det forkerte facit.

Gilljam er da også først og fremmest interesseret i de forudsigelser, som modellen kan give vedrørende strukturelle variationer i vælgerne holdninger. Side 194–202 diskuteres fem hypoteser overleveret fra V. O. Key, Jr, om forskelle i meningsintensitet mellem svarpersonerne. Gilljam finder at mange faktorer øver indflydelse på holdningen i overensstemmelse med disse hypoteser: styrken af den politiske interesse og af partidentifikationen, organisationstilknytningen, stillingen som selvstændig, samt viden om løntagerfondene. Som han selv antyder, ville en sådan rigdom på testmuligheder i fremtidens vælgerforskning have overrasket Key, der døde i midten af 1960erne.

4. Stemmeflytningen

Hvor meget betød løntagerfondene for partivalget blandt de enkelte vælgere og dermed også for resultatet af valgene 1976–85? For at svare på det opstiller Gilljam i kapitel 9 en kravmodel med syv betingelser som vælgeren rationelt set må opfylde for at kvalificere sig til at være ”issue voter” i dette spørgsmål. Nogle af de syv betingelser er helt logiske, som f.eks. at vælgeren har hørt om løntagerfondene og har en mening om dem. Andre forekommer mere diskutabile, som f.eks. at vælgeren selv mener at spørgsmålet har haft betydning for hans/hendes stemmegivning, eller at vælgerens mening har en vis intensitet. Efter at have udstået dette steplechase med syv forhindringer overlever 25 procent af svarpersonerne i 1979, 37 procent i 1982 og 33 procent i 1985 – for 1976 rækker materialet ikke til den samme

behandling. Gilljam viser nu at disse ”løntagerfondsvælgere” var koncentreret blandt dem der skiftede fra socialistisk til borgerligt partivalg mellem 1979 og 1982, og mellem 1982 og 1985. Derimod var de sjældne blandt dem der skiftede den modsatte vej.

Men vi er nede på små tal. Ved at regne på tabel 9.3 s 224 kan vi finde at i stikprøven vandt de borgerlige 6 og tabte 7 løntagerfondsvælgere i 1979, at de vandt 14 og tabte 2 i 1982, og at de vandt 24 og tabte 8 i 1985. Og som Gilljam påpeger er disse tal endda maximumstal i den forstand at de samme svarpersoner for eksempel også kunne kvalificere som ”issue voters” på et andet stridsspørgsmål.

Gilljams metode er elegant men også rigoristisk i de høje krav der stilles til ”issue voting”. Blot ét forkert svar, og svarpersonen er diskvalificeret. Han har imidlertid konkretiseret en yderst interessant problemstilling der omhandler samspillet mellem forskellige kriterier for rationel vælgeradfærd, og måske vil hans løsning gå over i historien som ”Gilljams hinderløp”. Det ville især være interessant at sammenligne resultatet af hans beregning med resultatet af en almindelig effektmåling af holdningen til løntagerfondene på partivalget ved et efterfølgende riksdagsvalg. Det kan gøres netop fordi de svenske undersøgelser indeholder rullende paneler.

Alment kan det siges om Mikael Gilljams bog at den fortjener at blive skoledannende for studiet af politiske spørgsmåls udviklingshistorie. Det er en meget betydelig bog og den øser af et rigt kildemateriale. Fremtiden må så vise på hvilke punkter den teoretiske model som den bygger på trænger til at blive revideret og kompletteret. Her står vi endnu ved begyndelsen af et sammenlignende studie af politiske spørgsmål.

Ole Borre

IRÉNE NILSSON: *Rumäniens utrikespolitik i modern tid*. Lund 1988: Dialogos.

Rumänien är något av Warszawapaktens enfant terrible. Landet fördömde Sovjets invasion av Tjeckoslovakien 1968. Man har följt en egen linje vid Säkerhetskonferensen för Europa. Också vad gäller medeldistanskärnvapen i Europa har Rumänien drivit en politik, skild från övriga paktmedlemmars. Exemplet är många.

Detta är utgångspunkten för Irene Nilssons avhandling *Rumäniens utrikespolitik i modern tid*. Studien handlar om denna ”allianspolitik med förbehåll”. Jag skall inleda med att kortfattat referera bokens innehåll.

Studien inleds med en bakgrundsteckning, där landets historiska utveckling beskrivs. Den ovan refererade utrikespolitiska profilen beskrivs översiktligt i kapitel 2. Avhandlingens huvudfrågeställningar är tre: "Vilka är de viktigaste målen för Rumäniens utrikespolitik? Hur har Rumänien konkret försökt uppnå dessa mål? I vilken utsträckning kan den rumänska utrikespolitiken förklaras utifrån de stipulerade målen?"

Begreppen "mål" och "strategier" är centrala i författarens analys. Framställningens "teoretiska utgångspunkt" är att ett lands utrikespolitiska agerande kan förklaras "genom hänvisningar" till statens utrikespolitiska mål (s 11–12). I teorikapitlet (kap 3) hävdas att det finns två skilda sätt att förklara utrikespolitik på. Enligt den rationalistiska förklaringsmodellen hänvisas till mål och strategier för att förklara agerandet. Staterna är enhetliga, rationella aktörer. Detta är det perspektiv Nilsson huvudsakligen anlägger.

Enligt den deterministiska förklaringsmodellen bör man studera olika typer av egenskaper hos det internationella systemet (externa faktorer, i författarens terminologi) respektive hos staten, dess politiska/ekonomiska/sociala system, samt hos beslutsfattarna (interna faktorer). Författaren ser dessa faktorer som "förutsättningar" för utrikespolitiken, som påverkar beslutsfattarna i deras val av mål och strategier. Den teoretiska utgångsmodellen åskådliggörs i figur 3.1, s 62.

Konkret urskiljer författaren fem mål som de mest viktiga för Rumäniens utrikespolitik. Som överordnade mål anges "säkerhetsmålet", att värna om landets integritet och autonomi, samt målet att mobilisera ekonomiska resurser, "välfärds-målet". Underordnade mål är att slå vakt om internationella normer, att mobilisera stöd utanför blocket, samt att stärka den politiska ledningens legitimitet och status. Rekonstruktionen av landets mål är baserad på en genomgång av officiella mål, och av rumänskt beteende under en längre tidsperiod, samt på en analys av förhållanden såväl i Rumänien som i Östeuropa.

Vid sidan om målen urskiljer Irene Nilsson också ett antal strategier som en stat kan välja för att nå sina mål. Hon utgår här från en klassificering gjord av Kjell Goldmann (tabell 3.1, s 64). En strategi kan vara positiv eller negativ (minska andras motiv för konflikt resp öka andras kostnader). Strategier kan också avse att förändra det omgivande systemet respektive avse en anpassning till de krav omgivningen ställer.

I fallet Rumänien fastläggs dels (i kap 2.2) ett antal utrikespolitiska strategier, dels (bl a genom fallstudier) ett antal säkerhetspolitiska strategier. I det senare fallet rör det sig om att stärka folkrätten, att arbeta för nedrustning, samt att söka fredlig lösning av konflikter. De tillhör samtliga den typ av strategier som Goldmann ansåg ha till syfte att förändra det omgivande systemet.

Det stora empiriska arbetet i avhandlingen består av tre fallstudier: av rumänskt agerande under konferensen om säkerhet och samarbete i Europa, i nedrustningsfrågor och avseende Mellanöstern-konflikten. I fallstudierna undersöks vilka mål Rumänien sökte uppnå samt hur man agerade för att nå dessa mål, dvs vilka strategier och medel som utnyttjades.

Resultaten av studien, dvs svaren på Nilssons frågeställningar, framgår delvis av referatet ovan. Hon utdestillerar fem viktiga målsättningar för utrikespolitiken, nämligen de som ovan redovisats. Hon fastställer vidare ett antal strategier som landet använt, och visar konkret hur dessa omsatts i form av initiativ och utspel i de tre empiriska fallen. Hon finner, slutligen, att det utrikespolitiska agerandet väl kan förklaras genom hänvisningar till de mål hon stipulerat. Samtidigt hävdar hon att man för att förstå varför Rumänien har dessa mål, och varför man agerat som man gjort, även måste analysera förutsättningar för utrikespolitiken i form av de externa och interna faktorer som ovan redovisats.

Inledningsvis vill jag också påpeka att Irene Nilssons avhandling ger uppslag till en rad ur vetenskaplig synvinkel intressanta diskussionsämnen. Mina synpunkter på avhandlingen är således inte alltid att betrakta som kritik, utan skall mer ses som provocationer, som jag hoppas kan leda till en fruktbar diskussion.

I min kritik av Irene Nilssons avhandling skall jag ta upp följande problemområden:

1. ämnesvalet och frågeställningarnas relevans
2. huruvida studien handlar om det författaren i titeln anger att den skall göra
3. metod och material
4. urvalet och syftet med fallstudierna
5. framställningen av relevant teori och teorins användning i empirin
6. den teoretiska och empiriska redovisningen av strategier
7. besvarandet av frågeställningarna och svarens relevans för ämnesinriktningen komparativ utrikespolitik
8. användningen av småstatsteori
9. framställning och språkbruk

Ämnesval och frågeställningarnas relevans

James Rosenau har någon gång skrivit att en bra vetenskaplig framställning måste vägledas av ett genuint "puzzle", något som forskaren står undrande inför. I forskaren Irene Nilssons fall tycks "puzzlet" bestå i Warszawapaktsstaten Rumäniens säregna, halvautonoma utrikespolitik. Politiken beskrivs som "avvikande" eller "delvis allierad". Men om man nu står undrande inför detta puzzle inställer sig frågan: vad bör en studie som tar upp detta fenomen innehålla? I föreliggande

avhandling kretsar frågeställningarna kring Rumäniens mål och deras förklaringskraft. Jag skall senare återkomma till vad förklaringar av denna intentionalistiska typ i Nilssons tappning kan ge läsaren. Låt mig här bara konstatera att avhandlingen *inte* explicit ger svar på de två frågor som för mig synes vara de mest intressanta: "varför just Rumänien?" och "hur har Rumänien kunnat föra en sådan politik?".

Rumänien är knappast ensamt öststatsland om att ha den övergripande målsättningen "ökad autonomi". Polen, Ungern och Tjeckoslovakien har i olika perioder sökt föra en från Sovjet mer distanserad politik. Men de har inte gjort det "the Romanian way"; framför allt har deras autonomisträvanden kommit att prägla inrikespolitiken, och inte utrikespolitiken, som i fallet Rumänien. Varför har just Rumänien drivit den typ av politik, som författaren så väl beskriver? Varför har R. valt just de strategier som författaren beskriver, och inte andra? Och hur kommer det sig att de "lyckats", att Sovjet inte har ingripit på ett sådant sätt att politiken inte kunnat fullföljas? Svaren på dessa frågor, som för mig tycks vara de intressantaste forskningsobjekten, skulle man kunna få genom en jämförande studie, med koncentration på vad Irene Nilsson kallar utrikespolitikens "bakgrundsfaktorer": sådana kan särskilja mellan länder, vilket målanalys är sämre på. Svaren skulle antagligen också kräva en noggrann analys av Rumäniens bilaterala relationer till Sovjet över tiden, något som Nilsson inte systematiskt utför. Vi får i avhandlingen inga systematiskt genomtänkta svar på frågorna ovan, även om man här och där kan hitta relevanta pusselbitar. Det tycker jag är synd.

Ämnesprecisering och avgränsningar

Titeln på avhandlingen är "Rumäniens utrikespolitik i modern tid". Några uttryckliga avgränsningar görs inte. Redan på s 12 skriver författaren, utan motivering, att fallstudierna – som ju är avhandlingens tunga empiriska del – beskriver "strategier för att bevara eller öka landets säkerhet". Både i teorikapitlet och i beskrivningen av Rumäniens mål och strategier finns särskilda avsnitt om *säkerhetspolitiska* strategier – fortfarande utan kommentar. Varför denna icke uttalade motiverade koncentration på säkerhetsfrågor? Denna tonvikt märks också genom vad som inte finns med. Strategier på något annat delområde, t ex handelspolitiken, finns inte med. Rumäniens bilaterala relationer till grannländer granskas inte systematiskt, inte ens vad gäller Sovjet. Relationerna till EG berörs föga. Inställningen till FN framgår indirekt, men inte i koncentrerad form. Andra IGOs berörs i än mindre grad.

Min poäng är att vi får en bild – och en god sådan – av delar av Rumäniens utrikespolitik, men inte en helhets-

bild, vilket titeln antyder. Tilläggas kan att författaren även vad gäller säkerhetspolitiken lägger tyngdpunkten på delar av denna: på vad som kan kallas "globala" strategier. Klart mindre intresse ägnas t ex åt försvars- politik och säkerhetspolitiska beroendefrågor. Detta borde klart utsagts och motiverats.

En andra fråga avseende icke tydliggjorda avgränsningar rör avhandlingens tidsram. Ibland tycks det mig som om teorikapitlet skrevs färdigt i början av 1985 och som de empiriska avsnitten var avslutade 1981–82. Undantag finns men i huvudsak redovisas inte utvecklingen efter dessa år.

Bara fyra verk i litteraturlistan är från tiden efter 1984 (två från 1985, ett från 1986 och ett från 1987). Beskrivningen av Rumäniens politik i kapitel 2 ger exempel fram till 1977 (med ett undantag, från 1981). I empirin tar jag Mellanöstern som exempel. Beskrivningen av Rumäniens medlarroll slutar 1978. Inget nämns om tiden därefter. De tabeller som finns redovisar siffror fram till 1980 eller 1981. Är dessa tidsmässiga avgränsningar medvetet gjorda, och varför nämns de då ej?

Frågan blir extra relevant genom att författaren antyder att Rumäniens utrikespolitik delvis ändrat skepnad under slutet av 1970-talet, i riktning mot en mer eftergiftsbenägen politik gentemot Sovjet. Jiri Polak hävdar i sin avhandling (från 1986 – ej med i litteraturlistan, vilket är anmärkningsvärt eftersom det är den enda svenska avhandling som diskuterar Rumäniens utrikespolitik som jag funnit) att landets politik ändrats på detta sätt. Är det så? Varför analyseras inte 1980-talets utveckling?

Metod och material

Genomgående i avhandlingen är att metoddiskussioner får föga framträdande plats. På ss 102 ff finns en genomgång av källmaterialet. Författaren ger också en redogörelse för hur hon gått tillväga för att rekonstruera Rumäniens utrikespolitiska mål (ss 85 ff). Men i övrigt lämnas läsaren undrande. Metoden för att ta fram målen skall jag diskutera senare. Här skall jag istället nämna några avsnitt där jag velat se en beskrivning av författarens tillvägagångssätt.

På ss 43–44 räknar författaren upp Rumäniens utrikespolitiska strategier. En källhänvisning lämnas. Är uppräknningen baserad på en litteraturgenomgång? Eller vad annars? I avsnitt 4.3 fastslår författaren initialt att säkerhetspolitiken "kan sägas vara byggd på tre grundläggande strategier" och dessa beskrivs sedan. Är detta en utgångspunkt för eller ett resultat av studien? Vad grundas påståendet på? Är strategierna de officiellt utsagda eller är de konstruerade av författaren? Vad gäller rekonstruktionen av Rumäniens mål finns som

sagt en metoddiskussion, men inte vad avser strategierna. Var ligger logiken i detta?

Genomgången av källmaterialet väcker också några frågor. På s 104 nämns att "det gäller" att med hjälp av olika källkritiska kriterier avslöja eventuella tendenser i det rumänska materialet. Har författaren gjort en sådan källkritisk analys? Hur genomfördes den, och med vilket resultat?

Syftet med fallstudierna

En tung empirisk del av avhandlingen består av tre fallstudier. Genom dessa noggranna empiriska genomgångar får läsaren en god bild av hur Rumänskt utrikespolitiskt agerande gestaltat sig i praktiken. Några av avhandlingens mest givande avsnitt finns här. Det är sålunda instruktivt och intressant att se hur Rumänien i ett stort antal situationer alltid lagt sig vinn om att gå emot Sovjetunionens intressen.

Dock saknar jag även här en metoddiskussion. I texten framgår exempelvis ej hur urvalet av fall gått till. Om man prövar en hypotes kan man i en fallstudie göra det lättare eller svårare för sig. Om man väljer fall som vid en hastig översyn tycks passa väl in på de teser man har kan det bli lätt att stärka tilltron till ens hypoteser. Väljer man istället fall där hypotesen knappast "borde" vara tillämplig, gör man det svårare för sig. Men om då hypotesen ändå håller måttet blir "bekräftelsen" desto starkare. I föreliggande studie får vi alltså inte veta hur urvalet gått till. De studerade fallen synes dock relativt likartade: det rör sig om fall som berör säkerhetsproblem av "global" karaktär och/eller inte direkt avser Rumäniens närområde. Huruvida urvalet av fall får konsekvenser för räckvidden av avhandlingens slutsatser är svårt att avgöra.

Problemet blir inte mindre av att det inte är helt klart vilka syften författaren har med fallstudien. I inledningen anges bara att fallstudien avser rumänska strategier för att bevara eller öka sin säkerhet. I avsnitt 4.3 sägs att kapitlet 5-7 analyserar hur de tre strategierna tillämpats, dvs att det närmast rör sig om en analys av medel. På s 238 anges vidare att fallstudierna "visar hur Rumänien konkret sökt uppnå ett antal . . . mål." På ett annat ställe i slutsatserna (s 237) påpekar författaren dock att hon från fallstudierna dragit slutsatsen att Rumänien genom sitt agerande sökt uppnå vissa angivna mål. I sammanfattningen av fallstudiernas resultat (på s 239) ägnas utrymmet huvudsakligen till att tala om vilka mål landet i de tre fallen sökt uppnå. Här sägs inget om användande medel. Fallstudien har tydligen använts på flera sätt? Ett tydligt angivande av fallstudiens syften hade hjälpt läsaren.

Teori och teorianvändning

I sin teoretiska föreställningsram (kap 3) gör Irene Nilsson en distinktion mellan rationalistiska och deterministiska teorier. De senare inkluderar framför allt teorier som utgår ifrån olika typer av *egenskaper* för att förklara ett lands utrikespolitik. Klassificeringen av olika typer av egenskaper/faktorer uppvisar några tveksamheter. Den första "ansatsen" som berörs benämns på olika sätt. Ibland är det "egenskaper hos det internationella systemet" (s 52, 76), ibland "egenskaper i den yttre omgivningen" (s 51, 83). Detta är inte riktigt samma sak. De exempel som ges antyder att den senare benämningen är mer rättvisande för vad Nilsson tar upp. Men kanske borde man istället haft "systemegenskaperna" kvar och lagt till ytterligare en nivå, "interaktionsnivån", som skulle inbegripa teorier som diskuterar länders bilaterala interaktionsmönster som förklaringsfaktorer? Då skulle kanske Rumäniens *beroenden* (ekonomiska, militära) av andra stater, framför allt Sovjet, ha fått en mer framträdande plats i avhandlingen? Dessa kan ju ses som huvudfaktorer bakom Rumäniens utrikespolitik (se Polaks avhandling), men får ingen samlad behandling i Nilssons studie.

I sin övergripande modell för hur ett lands utrikespolitik bör förklaras (fig. 3.1, s 62) sätter Nilsson beslutsfattarna i centrum. Alla externa och interna faktorer påverkar politiken genom *beslutsfattarna*. Fastställandet av ett lands mål "måste således ses som en sammanvägning av ett stort antal olika faktorer" (s 63). Författaren anammar således bara en av makarna Sprouts (1965) två modeller. Hon fäster inget avseende vid "den objektiva verkligheten" som restriktion för agerandet. Men hur går det, menar Nilsson, egentligen till när beslutsfattarna "sammanväger" tex olika egenskaper hos sig själva, hos den egna staten och det internationella systemet? Tanken svindlar! Många av de faktorer som författaren tar upp anses nog vanligen påverka beslutsfattarna utan att dessa är medvetna om det; de tenderar att vrida besluten åt ett visst håll utan att utrikespolitikerna direkt funderar på existensen av dessa faktorer. Sådana faktorer påvisas ofta i form av statistiska samband mellan egenskapen och en viss typ av beteende. Vilka slutsatser som från detta kan dras om orsak och verkan är en annan femma.

Fenomen som belief-systems, images och perceptioner förs av författaren till de sk interna faktorerna som påverkar beslutsfattarna, under rubriken "egenskaper och personlighetsdrag hos beslutsfattarna". Förutom att rubriken leder mina tankar åt andra typer av fenomen, finner jag Irene Nilssons behandling av dessa faktorer besynnerlig. Belief systems är, som författaren också påpekar, en bas för beslutsfattarnas tolkningar av yttre impulser. Om författaren menar att denna typ av

faktorer är viktiga borde de rimligen ha placerats ”inne i” figuren 3.1, dvs de externa och interna faktorerna skulle filtreras genom dessa kognitiva mekanismer. Men författaren bara nämner att sådana är viktiga, och lämnar dem åt sitt öde. En jämförelse kan göras med den modell som Walter Carlsnaes (1986) gjort över förklaringsfaktorer bakom ”Foreign Policy Actions”. I Carlsnaes modell går impulser från ”objective conditions” alltid genom perceptioner och values, som i sin tur resulterar i ”motivation” och ”choice”. Enligt Carlsnaes är det dessa kognitiva faktorer som kan sägas förklara en stats målsättningar på olika nivåer.

Även vad gäller den teoretiska föreställningsramen har jag problem med syftet med denna. Hur används den teoretiska modellen? I frågeställningar och i fallstudier berörs enbart den rationalistiska förklaringsansatsen: i vilken utsträckning förklaras politiken av målen? Vilken plats har de externa och interna faktorerna här? Deras förklaringskraft vägs tex aldrig mot målsättningarnas. I kapitel 4 omtalas de som ”förutsättningar” för Rumäniens utrikespolitik och deras relation till målen diskuteras. I inledningen (s 12) ägnas ett helt stycke åt faktorerna – men styckets sista mening lyder: ”I avhandlingens slutkapitel förklaras den rumänska utrikespolitiken utifrån de stipulerade målen”. Varför inte också åt faktorerna? Dessa torde inte bara vara intressanta för att förstå Rumäniens mål (vilket Nilsson tar upp), utan också för att förstå val av strategier och medel!

Att faktorerna är viktiga enligt författaren står helt klart. I de empiriska delarna framgår det att framför allt landets geopolitiska situation, småstatsstatus respektive personegenskaper spelat en betydande roll för landets politik. Faktorerna är alltså enligt författaren viktiga för att förklara Rumäniens politik. Varför är detta inte en del av frågeställningarna, och varför behandlas inte deras förklaringsvärde samlat och i ett sammanhang? Jag skall återkomma till teoriernas förklaringskraft längre fram.

Strategier

Som tidigare nämnts utgår författaren i sin diskussion om säkerhetspolitiska strategier från en fyrfältstabell baserad på Kjell Goldmanns idéer. I inledningen konstaterar Irene Nilsson att hennes fallstudier ger exempel på såväl ”förändringsstrategier” som ”anpassningsstrategier” (s 12). Därför är det förvånande att hon på s 65 begränsar sitt strategistudium genom att ange att hon bara skall behandla strategier som svarar mot två av de fyra typerna hos Goldmann, nämligen ”förändringsstrategier”. Varför görs denna restriktion?

Att Rumänien också använt sig av ”anpassningsstrategier” synes klart. Landets inrikespolitik, som

Nilsson gör en poäng av som *utrikespolitisk* strategi, torde delvis syfta till att undanröja en potentiell fiendes anledning till anfall, dvs vara av typ III. Landets försvarspolitik – återigen angiven som en utrikespolitisk strategi – är ett exempel på en strategi av typ IV. Redovisningen av Rumäniens säkerhetspolitiska strategier är således inte uttömmande. Men det kanske inte var syftet (men jämför då med vad som sägs i kap 4.3, s 98)?

Överhuvudtaget synes Nilssons distinktion mellan utrikes- och säkerhetspolitiska strategier vara tvivelaktig. Att försvarsstrategin förs till den förra kategorin och inte till den senare är det mest illustrativa exemplet. Är ökandet av partikontrollen att se som en utrikespolitisk strategi? Man kan nog tänka sig andra förklaringar till varför Ceausesco är mån om en sträng kontroll över parti och medborgare!

I kapitel 2 framhålls att Rumäniens utrikespolitik under efterkrigstiden präglats av ett mönster av konflikt och samarbete i förhållande till övriga Warszawapaktstater. I avhandlingen sker en tydlig koncentration på konfliktaspekten. Den ”strategi av selektivt samarbete” med blocket som det talas om på s 42 får vi sedan höra mycket lite om. Varför behandlas inte denna strategi (en utrikes- eller säkerhetspolitisk strategi)? Här vill jag anknyta till min kritik av författaren för att bara analysera valda delar av Rumäniens utrikespolitik.

Jag tycker dessutom att Rumäniens skäl till att vara med i Warszawapakten blir dåligt utredda. Det tas närmast för givet att landet tvingats med, och egentligen skulle velat vara alliansfritt. Men Rumänien är ju ett kommunistiskt land, och därtill ett inrikespolitiskt närmast stalinistiskt styrt land. Har det inte funnits, och finns, ett rumänskt egenintresse i WTO-deltagandet? Finns det inte en rädsla för en eventuell USA-intervention i någon form om man inte haft Sovjets militära beskydd? Saken kan diskuteras, och det tycker jag författaren borde ha gjort i avhandlingen.

Strategibegreppet blir problematiskt också av andra skäl. Eftersom vad som ur ett perspektiv kan tolkas som ett mål, ur ett annat perspektiv nästan alltid kan ses som ett medel eller en strategi, är det inte underligt att skiljelinjen mellan mål och strategier blir oskarp. Att ”slå vakt om normer som bör vara gällande i relationer mellan stater” är ett rumänskt mål (s 89). Att slå vakt om principer i den internationella rätten, är däremot en strategi (likaså s 89!). Finns det någon principiell skillnad här, som undgår mina ögon?

Att söka stöd hos stater utanför blocket är ett mål, att minska beroendet av öst en strategi! Varför inte tvärtom? (Det senare är enligt Nilsson dessutom en utrikespolitisk strategi, ej en säkerhetspolitisk). Distinktionen borde släppts, varvid författaren kunnat tala om mål på flera olika nivåer, vilket hon ju delvis redan gör.

Kanske hade då även målbeskrivningen (se nedan) blivit klarare.

Svaren på avhandlingens frågeställningar

Hur besvaras frågeställningarna, och med vilket underlag? Jag skall gå igenom frågorna en efter en för att få ett svar.

– Vilka är de viktigaste målen? Författaren pekar här på fem mål, varav två betraktas som överordnade. Författarens metod för att rekonstruera dessa mål skall behandlas nedan. I och med att det sägs ha varit en empirisk uppgift för författaren att fastlägga målen blir intrycket något förvirrande av att målen dyker upp redan tidigt i avhandlingen. Resultaten synes tendera att bekräfta vad som fastslagits i avhandlingens inledning.

Om man övergår till att titta på de mål som ”stipulerats” (sic!) kan konstateras att de två övergripande målen verkligen är övergripande; säkerhets- och välfärds-mål torde finnas hos samtliga länder i världen. Författaren synes också medveten om detta. Resultatet att också Rumänien har denna typ av mål är följdaktligen föga upphetsande.

Vad gäller övriga mål borde mål 3 (se s 92) kanske lyda ”att slå vakt om *och sprida* normer”. Så heter det på många ställen i texten, tex på s 95. Mål 5 tycks mig bestå av två skilda mål. Att öka den inrikespolitiska legitimiteten är artsilt från att söka efter att få ett gott rykte/status i omvärlden. Olika medel kan användas. Ett medel kan få olika effekter för de två målen.

Ovan konstaterades att distinktionen mål-strategi var olycklig, och att författaren istället borde ha kunnat identifiera fler mål, av olika detaljeringsgrad. För att få en mer objektivt underbyggd bild av målen och av sambanden mellan dem hade man ju kunnat använda någon av de metoder som idag finns för att studera doktriner och mål; jag tänker härvid framför allt på s k Cognitive Mapping, använd tex av Jan Hallenberg i hans avhandling om amerikansk utrikespolitik.

– Hur har Rumänien konkret försökt uppnå dessa mål? Jag är lite osäker på vad som åsyftas. Avser frågan en beskrivning av strategier eller medel eller båda? Svaren avseende strategier har diskuterats ovan. Jag menar också att en beskrivning över använda medel kunde ha givits en långt mer systematisk framställning. En översiktlig framställning över av Rumänien utnyttjade medel saknas.

– I vilken utsträckning kan den rumänska utrikespolitiken *förklaras* utifrån de stipulerade målen? Allra först kan konstateras att författaren aldrig någonstans definierar sin beroende variabel, utrikespolitik. Visserligen tycker jag att det ur avhandlingen framgår att Nilsson med utrikespolitik menat ”utrikespolitiskt agerande”, dvs handlingar, men detta klargörs aldrig ex-

plicit. Detta vållar problem. Är det de berörda strategierna som skall förklaras? Eller använda medel? Utrikespolitik är ju ett av de ord som kan ha ett stort antal betydelser. I sin ovan nämnda bok använder Carlsnaes ett helt kapitel (50 sidor) åt att penetrera begreppet. Jag tycker nog att författaren kunde berört problematiken, åtminstone på en eller annan rad!

En andra kommentar är att författaren tycks *utgå ifrån* att målen förklarar utrikespolitiken. Att så är fallet synes givet från början. Det är enligt inledningen en ”teoretisk utgångspunkt”. Senare skrivs dessutom (s 102) att valet av strategier ”antas ha skett på ett sådant sätt att landets utrikespolitiska mål uppnåts”. Med sådana utgångspunkter är det inte oväntat att författaren slutligen finner att agerandet syftar till att nå målen (se 8.1.4) och att målen kan förklara agerandet (se 8.2). Målen påvisas genom handlandet och handlandet förklaras av målen!

Ett eventuellt cirkelresonemang kan också skönjas om man granskar författarens sätt att bevisa sin tes ur ett annat perspektiv. I kapitel 4 använder författaren fyra metoder för att fastlägga målen. Landets officiellt ut-sagda mål är en utgångspunkt, som dock används bara i liten utsträckning. I övrigt baseras kartläggningen på dels ”en analys av förhållanden såväl i Rumänien som i Östeuropa, dels på ett studium av Rumäniens beteende under en längre period” (s 87, jfr 85–87). Målen fastställs således delvis genom analys av landets agerande. Men vad är det som skall förklaras? Jo: landets agerande (om författaren är med på att det är detta hon menar med utrikespolitik; se ovan)!

Målen baseras på agerande och skall förklara agerandet. Detta är ett cirkelresonemang *om samma* agerande används i båda fallen, dvs i konstaterandet av målen och i studiens empiriska del, fallstudien. Så synes åtminstone delvis vara fallet. Se tex analysen bakom stipulerandet av mål 3, s 89.

Hur *viktiga* är då målen vad gäller att förklara utrikespolitiken, om vi bortser från diskussionen ovan? Låt mig först hävda att mål på hög abstraktionsnivå har dålig förklaringskraft. Ett exempel kan fås av tabell 8.1, s 239. Även om författaren bara har fyllt i ”ja” i 10 av de 15 rutorna; kan jag tänka mig att föra in detta svar i ytterligare fyra rutor! Målen ligger på den generalitetsnivån att nästan allt agerande kan tänkas leda till deras uppfyllande, med viss överdrift. Att *inte* sträva efter säkerhetsmålet är nästan otänkbara, förutsatt den grad av rationalitet som Irene Nilsson utgår ifrån. Men målet kan då nås på ett stort antal olika sätt, och målet kan inte särskilja mellan vilken tänkbar strategi ett land skall välja. Att förklara en stats agerande utifrån vissa övergripande mål innebär inte att landet inte kunnat agera på annat sätt.

Carlsnaes har i sin bok när han diskuterar "the intentional dimension" valt att skilja mellan "choice" och "motivation". Ett skäl är bland andra målbegreppets oklarhet och komplexitet. Jag citerar: "Choices will refer here to the reasons for an actor's decision in the face of a particular choice situation, while motivation points to a condition or state of affairs which an actor intends either to change or to maintain . . . a particular action is motivated by some purpose or other, which in turn implicates a choice, or a series of choices, with respect to its pursuit." Motivations refererar således till mer grundläggande intentioner (långsiktiga mål), choices till medelsval.

Graham Allison (1971) använder den rationalistiska modellen för att förklara relativt konkret agerande. Jag tror att rationella modeller kan vara väl lämpade för att förklara agerande i enskilda händelser, utgående från mål på olika abstraktionsnivå. Att förklara ett lands handlande med hjälp bara av övergripande mål finner jag föga givande. Enligt min mening borde Irène Nilsson, givet ett intentionalistiskt perspektiv, ha valt att förklara konkret agerande genom att försöka länka agerandet till mål på olika nivåer genom explicita "chains-of-evidence" (Yin 1984). Hon borde ha kartlagt både motivations och choices, med Carlsnaes terminologi, och tydliggjort kopplingarna mellan olika målnivåer. Hon borde ställt frågor som: "vilka mål kan förklara ett givet agerande? Kan andra tänkbara mål förklara handlingarna (vid sidan av stipulerade mål)?"

I rättvisans namn bör påpekas att författaren i sina fallstudier beskriver en del kopplingar av ovan angiven typ. Här definieras "intermediära mål" och diskuteras medel. Men analysen saknar på denna punkt struktur och plan: trådarna dras aldrig ihop. Analysen i dessa kapitel borde ha utvecklats.

Slutligen tycker jag också – som jag angav i inledningen – att författaren borde ha penetrerat frågan varför Rumänien valt just dessa strategier och medel, och inte andra, för att nå sina mål. Skulle andra handlingsalternativ kunnat leda till samma eller bättre måluppfyllelse? För att få svar på dessa frågor, måste vi vända oss till en annan typ av analys.

Förklaringsansats och den komparativa utrikespolitikens utveckling

För mig blir det intressanta att försöka förklara både mål, strategier och medel. Och då måste man, menar jag, gå till Nilssons "interna och externa faktorer". För att på ett djupare plan förstå Rumäniens politik tror jag man måste studera bakomliggande faktorer, som historia, geopolitiskt läge, stormaktsrelationer och individegenskaper. Då kan man också försöka förklara varför just Rumänien velat och kunnat agera på det i av-

handlingen beskrivna sättet. Nilsson påpekar dessa faktorer roll vad gäller att förklara *målen*, men de torde också vara nödvändiga att beakta vid analys av strategier och medel. Landets historia och kultur, ekonomiska resurser, geografiska läge, Ceausescos personlighet: här finns faktorer där Rumänien skiljer sig från andra öststater, och som har ett förklaringsvärde (jfr Nilssons egna slutsatser, s 249). Bara ett exempel: vilka är syftena bakom Rumäniens freds- och nedrustningsutspel? Att så aktivt sträva efter "en ny säkerhetsordning i Europa" kan knappast främst ses som säkerhetspolitiskt motiverat. Orealismen är ju så frapperande! Dessutom kan ju sådana utspel på kort sikt tänkas *öka* landets säkerhetspolitiska osäkerhet genom att reta Sovjet. Varför inte knipa käft istället för att föra en irriterande aktiv politik? Kan det inte snarare vara Ceausescos personlighet som ligger bakom?

Om man har en generaliseringsambition och vill utveckla genren komparativ utrikespolitik borde också tonvikten ligga på de sk deterministiska förklaringarna. Målförklaringar på hög abstraktionsnivå skiljer ej mellan kategorier av stater; de ger ingen förklaring till varför stater uppträder *olika*. För att studera varför olika stater prioriterar olika mål och medel måste man vända sig till "bakgrundsfaktorerna". Här kan man försöka generalisera: "vilka typer av stater agerar på ett visst sätt?", etcetera. Vilka generaliseringar kan göras utifrån Irene Nilssons studie?

Användningen av småstatsteori

På flera ställen i avhandlingen finns hänvisningar till "småstatsstrategier" (text ss 233 f, 249). I avhandlingen finns emellertid ingen teoretiskt underbyggd diskussion om vad en sådan strategi kan tänkas innebära.

Att nedrustning skulle vara en typisk småstatsstrategi (s 67) synes tveksamt. Det är typiskt för *vissa* småstater (vad det nu är) i *vissa* situationer. Alla småstater är inte som Sverige – eller Rumänien. Samma gäller strategin att förstärka mekanismer för fredlig konfliktlösning (s 70). Man skulle kunna hävda att supermakterna varit väl så aktiva här! USA var vidare nog en av de mest legalistiska staterna i FN under 1950- och 60-talen. Vissa små stater, framför allt u-länder, vill ha en *förändrad* internationell rätt, men det innebär inte att det bara är de som "förordad folkrätten" (s 67).

Författarens distans till ämnet

Ibland tycker jag Irene Nilsson är alltför okritisk till Rumäniens agerande. Urvalet av strategier och exempel ger en mycket positiv bild av landets utrikespolitik; ett Sverige i öst. Effektiviteten hos olika utspel diskuteras föga: då och då verkar Rumänien snarast agera

viktigheter och berrwiser, tex genom den mängd av pretentiösa aktiviteter man företagit sig i nedrustningsfora och i Mellanöstern! Närmast komiskt blir det på s 166 där författaren trosvisst slår fast att vid nedrustning frigjort kapital använts för att förbättra barnfamiljernas ekonomiska situation!

Slutomdöme

Avhandlingen ger ibland ett något ofärdigt intryck. Onödiga upprepningar och överflödigt text skapar ett sådant intryck, avsaknaden av explicita definitioner, avgränsningar och utförlig metoddiskussion likaså. Dessutom menar jag att avhandlingen kunde blivit stringentare genom några relativt enkla ändringar och tillägg. Teorins respektive fallstudiernas roll i avhandlingen kunde tydligare gjorts, begrepp som utrikespolitik och strategi kunde klart definierats och behandlats mera systematiskt. Om så skett hade intrycket av oklarhet i begreppsbehandling och systematik kunnat undvikas.

Som ovan torde framgått menar jag att en del av avhandlingens resultat blir föga intressanta genom det val av frågeställningar författaren gjort. Bevisföringen avseende målens förklaringskraft är inte helt övertygande. Jag efterlyser här en samlad, systematisk genomgång av förklaringsmodellernas tyngd och relevans.

Avhandlingsarbetet måste ha inneburit en mycket stor empirisk arbetsinsats. Fallstudierna synes väl underbyggda och lämnar läsaren mycken intressant information. Studien skapar god kunskap inom ett område, Rumäniens utrikespolitik, där tidigare mycket litet publicerats i Sverige. Författarens analys och diskussioner av ett lands utrikespolitiska mål, strategier, medel och förutsättningar är berikande och kan ge uppslag till fortsatt teoretisk diskussion, inte minst vad gäller rationalistiska teoriernas användbarhet vid analys av utrikespolitik. Således har författaren på ett hedervärt sätt fullgjort sin avhandlingsuppgift.

Ole Elgström

Referenser

- Allison, G T; *Essence of Decision. Explaining the Cuban Missile Crisis*. Boston: Little, Brown, 1971.
 Carlsnaes, W; *Ideology and Foreign Policy*. Oxford: Basil Blackwell, 1986.
 Hallenberg, J; *Foreign Policy Change. United States Foreign Policy toward the Soviet Union and the People's Republic of China 1961-1980*. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, 1984.
 Polak, J; *Dependence Patterns in the Soviet Bloc. The Case of Romania and East Germany*. Lund: Studentlitteratur, 1986.

- Sprout, H/Sprout, M; *The Ecological Perspective on Human Affairs with Special Reference to International Politics*. Princeton: Princeton University Press, 1965.
 Yin, R K; *Case Study Research. Design and Methods*. Beverly Hills/London: Sage, 1984.

MICHAEL NYDÉN: *Kris i massupplaga? En studie av hållbarhet, relevans och neutral presentation i fyra svenska dagstidningars rapportering om de internationella oljebolagens skuld till oljekrisen 1973-74*, Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, nr 107, s 235 .

Michaels Nydéns avhandling *Kris i massupplaga?* handlar om hållbarhet, relevans och neutral presentation i Expressens, Aftonbladets, Dagens Nyheter och Svenska Dagbladets rapportering om de internationella oljebolagens skuld till 1973 års oljekris.

Det är en empirisk studie där frågan om relationen mellan den faktiska verkligheten och massmediernas bild av denna verklighet står i centrum. Författaren är emellertid inte enbart intresserad av att undersöka relationen mellan verklighet och mediebild, utan han vill också försöka förklara vad det är för faktorer som kan vara orsaker till att bilden inte överensstämmer med verkligheten; vad det är för något som gör att det uppstår brister i massmediernas verklighetsåterspeglning.

För detta ändamål utarbetar författaren ett begrepps-schema och ställer upp ett antal hypoteser om vad som kan tänkas vara orsaker till de felaktiga verklighetsbeskrivningarna.

I den empiriska undersökningen utgår författaren ifrån ett antal verklighetsutsagor om oljebolagens skuld till oljekrisen 1973 och prövar sedan om de fyra dagstidningarnas bilder av dessa olika verklighetsutsagor varit hållbara, relevanta och neutralt presenterade.

Resultatet är enligt Nydéns uttalade mening mycket nedslående. De fyra dagstidningarna ger en mycket, som författaren säger, dålig bild av verkligheten. Tidningarna ger, och särskilt då kvällstidningen Expressen, oljebolagens skuld till oljekrisen.

Enligt Michael Nydén är detta en felaktig – en inkorrekt – beskrivning av verkligheten. Grunden för denna slutsats finner författaren i offentliga utredningar och vetenskapliga rapporter som i efterhand visat att de internationella oljebolagen var helt utan skuld till 1973 års oljekris.

I det följande tänker jag ta upp Michael Nydén's avhandling steg för steg med utgångspunkt ifrån det vi kan kalla för den vetenskapliga forskningsprocessens olika faser. Forskningsprocessens olika steg kan tjänstgöra både som en ordnande princip och som en lämplig utgångspunkt för en utvärdering av avhandlingen; författarens förfaringsätt kan relateras till de krav man i vetenskapliga sammanhang brukar ställa på arbetet under de olika faserna. Krav som vi sammantaget kan kalla för krav på ett vetenskapligt förhållningssätt.

I metodlitteraturen brukar forskningsprocessen omfatta olika antal steg och ges olika benämningar beroende på vilket verk man konsulterar. Enligt mitt sätt att se kan man urskilja åtminstone fem olika faser i genomförandet av en empirisk undersökning:

(1) Problemställning – vad som utgör själva forskningsproblemet, val av frågeställningar; (2) problemformulering – den fas där problemet formuleras i vetenskaplig dräkt genom att forskaren klargör sina begrepp (begreppsbildning) och specificerar hur de är relaterade till varandra (hypotesbildning); (3) operationalisering – övergången från teoretiska definitioner och begrepp till mätbara begrepp; (4) insamling och behandling av data; och (5) analys, tolkning och slutsatser av insamlade data.

En stor förtjänst hos Michael Nydén's avhandling är att man som läsare mycket lätt kan identifiera de olika faserna och följa författaren genom forskningsprocessens olika steg. Det är – om vi håller oss till ett allmänt plan – klart och tydligt vad som är författarens problemställning, hur han tänker och resonerar, hur han går tillväga, vilka resultat han kommer fram till osv.

På denna punkt förtjänar författaren beröm. Skärskådard man författarens insatser mer i detalj på de olika stegen blir emellertid omdömet kanske inte fullt ut lika berömande.

1. Problemställning

Problemställningsfasen – i första hand valet av vetenskapligt problem – kan synas vara ett steg i den vetenskapliga arbetsprocessen där det är svårt att formulera några krav som bör uppfyllas för att man skall kunna tala om ett speciellt vetenskapligt förhållningssätt utöver en allmän bedömning och diskussion kring det valda forskningsproblemets inomvetenskapliga eller utomvetenskapliga relevans, fruktbarhet osv.

I det senare avseendet finns det knappast något att invända emot. Författaren har, enligt min uppfattning, valt ett – både ur inomvetenskaplig och utomvetenskaplig synpunkt – relevant och fruktbart forskningsproblem. Dessutom har författaren valt att ge sig i kast

med ett mycket svårt och utmanande forskningsproblem. Det visar på ett inte obetydligt mod från författarens sida, vilket förtjänar ett erkännande.

Den kritik som kan riktas mot avhandlingen på denna punkt är bristen på diskursanknytning samt även det sätt på vilket tidigare litteratur inom forskningsområdet behandlas. (Anknytning till relevant litteratur är självfallet ett krav som kommer in i samtliga faser i forskningsprocessen. Jag har dock valt att redan inledningsvis påtala denna brist, eftersom den får konsekvenser för avhandlingen i sin helhet).

Så här säger författaren själv. "Det kan direkt konstateras, att det . . . inte finns speciellt omfattande forskning att ta del av" (s23). Det är ett konstaterande som man måste instämma i – om man utgår ifrån de referenser som finns medtagna i avhandlingen. Men det beror i första hand på att författaren inte tycks känna till en mängd vetenskaplig litteratur som har relevans för avhandlingens problemställning.

Bristerna gäller inte enbart den internationella litteraturen, utan även relevant svensk litteratur. Som exempel kan nämnas en amerikansk studie från 1980-talet som behandlar exakt samma empiriska frågeställning: överensstämmelsen mellan den faktiska verkligheten och mediernas bild av oljebolagens skuld till 1973 års (och 1979 års) oljekris. Även doktorsavhandlingar inom det egna ämnet (i Lund och Göteborg) vilka behandlar samma problemställning som författaren finns ej med som referenser.

I de fall Nydén tar upp litteratur inom problemområdet handlar det mest om den sk objektivitetsdebatten som fördes i *Statsvetenskaplig Tidskrift* i början av 1970-talet. Denna diskursanknytning gör dock författaren på ett sådant sätt att en del av de forskare som refereras sannolikt har svårt att känna igen sig. Det förekommer t ex en del missuppfattningar, som bl a har sin grund i att författaren inte riktigt har klart för sig – eller tagit ställning till – hur "verklighetsöverensstämmelsestudier" förhåller sig till den vidare "objektivitetsproblematiken".

Den bristande bekantskapen med relevant litteratur kan ha sin bakgrund i att författaren har en viss tendens att göra det lätt för sig. När författaren stöter på problem har han en benägenhet att gå förbi dem. Denna tendens är i viss mån förställd mot bakgrund av forskningsproblemets karaktär. Det är lätt att hamna i grumliga kunskapsteoretiska vatten när man, som författaren själv formulerar det, skall studera "verkligheten själv". En viss tankelättja från författarens sida kanske i detta fall därför enbart är en fördel. Tankelättja är i en del fall att föredra framför falskt djupsinne.

2 a. Problemformulering: begreppsbildning

När det gäller begreppsbildningen är det framför allt kravet på klarhet som är centralt. Klarhet handlar emellertid inte enbart om att forskaren ställer upp formella definitioner. Att klargöra sina begrepp innebär både ett moment av problematisering och precisering – att komma till klarhet handlar både om kaos och ordning, om vi så vill.

Denna typ av klargörande av för avhandlingen centrala begrepp saknas. Det gäller tex det begrepp som hela avhandlingen utgår ifrån: verkligheten. På den här punkten är jag inte, som antytts tidigare, ute efter någon kunskapsteoretisk diskussion. Det är det oproblematiska förhållningssättet och oförmågan att sätta in begreppet i ett massmediesammanhang som saknas.

Vilken "verklighet" skall vi jämföra nyhetsbilden med? Den "då kända verkligheten" eller den verklighet som vi kan fastställa 20 år efteråt? Det är bara ett exempel, där det tex krävs klargörande genom problematisering. Bland annat av det uppenbara skälet att slutsatserna om mediernas insatser blir beroende av vad vi i det här fallet avser med "verkligheten".

Att denna typ av ställningstaganden och klargörande saknas beror sannolikt i stor utsträckning på den bristande diskursanknytningen.

Ett annat mycket centralt begrepp i avhandlingen är "relevans". Här är det kanske inte så mycket diskursanknytningen som är problemet utan själva definitionen av begreppet – och kanske framför allt hur det används.

Författaren definierar relevansbrist på följande sätt: "En framställning har en relevansbrist om den gör ett urval av beskrivningar av fakta och förhållanden som är sådant att bilden av händelsen i framställningen blir väsentligt annorlunda än *händelsen självt*" (s 40).

Jag skall inte här gå in i detalj på författarens sätt att definiera relevansbegreppet utan enbart peka på en konsekvens som definitionen för med sig för den konkreta händelse författaren själv undersöker.

Det centrala är sålunda att framställningen inte får vara annorlunda än "händelsen självt". Vilken är då "händelsen självt" som författaren undersöker och som han skall relatera till mediernas bild av "händelsen"? På denna centrala punkt, som ju blir grunden för att avgöra om medierna (enligt författaren) ger en relevant bild av händelsen, får vi inget besked i avhandlingen. Någon problematisering sker överhuvudtaget inte.

Det är uppenbart att det inte är oljekrisen 1973 som ett händelseförlopp som är "händelsen självt" – inte heller krisens tänkbara orsaker eller dess konsekvenser. Utan det är en mycket speciell aspekt av verkligheten som utgör "händelsen självt" – frågan om "oljebolagens skuld till oljekrisen".

Det är knappast något fel att välja ut en aspekt av verkligheten och se vilken bild som medierna ger av denna verklighet. Det problematiska består i att sättet att avgränsa – att definiera händelsen – får konsekvenser för vilka slutsatser om relevansbrister hos medierna forskaren kommer att dra.

I författarens fall är det tex tveksamt att enbart plocka ut en orsak utan att relatera den till andra orsaker till 1973 års oljekris. Utsagor om andra tänkbara orsaker till krisen, "araber/OAPEC", "Oktoberkriget", "förhållandet Israel – arabstater", "USA:s agerande i mellanöstern", "oljebolagens historiska utsugning av arabstaterna", "imperialism" osv studeras tex inte. Inte heller, om vi som författaren enbart håller oss till oljebolagen som orsak, utsagor om icke-skuld eller utsagor av neutral karaktär där oljebolagen bara relateras till krisen utan att några orsakssamband tas upp.

Detta förfaringsätt får betydande konsekvenser för avgörandet av huruvida medierna gjort sig skyldiga till relevansbrist. Att definiera "händelsen" som "oljebolagens skuld till oljekrisen" och inte tex "orsaker till oljekrisen" kan leda till tveklaktiga slutsatser om förekomsten av det som författaren kallar relevansbrist hos medierna.

Om vi för enkelhetens skull utgår ifrån teorin att oljekrisen 1973 hade två tänkbara orsaker: "araber" och "oljebolagen". Och vidare att vi i efterhand (eller vid den aktuella tidpunkten tillhörde den då kända världen) vet att "sanningen" är att "araberna" var orsaken – hade skuld till krisen – och att "oljebolagen" inte hade någon skuld. Och vidare att en tidning A innehåller 2 stycken "sanna" verklighetsutsagor (= araber skuld) och 5 stycken "falsa" utsagor (= oljebolagens skuld), och en tidning B i detta avseende innehåller 100 stycken "sanna" och 10 stycken "falsa" utsagor.

Enligt författarens förfaringsätt uppvisar tidning B större "relevansbrister" än tidning A. Och skälet till denna minst sagt diskutabla slutsats är författarens sätt att avgränsa och definiera det som författaren kallar "händelsen självt". Författaren riskerar att göra sig skyldig till den typ av "relevansbrist" som han kritiserar medierna för: "ett urval . . . som är sådant att bilden av händelsen blir väsentligt annorlunda än händelsen självt".

Det kan i det här sammanhanget påpekas att den tidigare nämnda amerikanska studien analyserar den faktiska verkligheten och mediernas bild av tre tänkbara orsaker till oljekrisen ("araber", "oljebolagen" och "den amerikanska regeringen") och att det just är mediernas bild av skuldfördelningen mellan de tre aktörerna som är det centrala i undersökningen.

2 b. Problemformulering: hypotesbildning

Det tillhör avhandlingens förtjänster att författaren formulerar sina frågeställningar om orsaker till bristande korrekthet i form av hypoteser. Något förvånad blir man dock när hypoteserna presenteras i ett kapitel (kap 2) som kommer före det kapitel som behandlar de begrepp som författaren använder sig av (kap 3).

Till en del förklaras säkert detta något märkliga förhållande av att författaren inte lanserar någon egen teori eller förklaringsmodell, utan i huvudsak lutar sig emot hypoteser som förts fram av andra forskare, bl a Galtung-Ruge och Håkan Hvitfelt.

Från Håkan Hvitfelt hämtar författaren tanken att nyhetsrapporteringens korrekthet (s25) kan förklaras av rubriksättning, språkbehandling och återgivande av sakfel (!). Dvs, orsaksfaktorer som ligger påtagligt nära, för att inte säga, sammanfaller med det som skall förklaras. Från Galtung-Ruge lånar författaren hypotesen om att "nyhetsvärderingen" är en huvudsak till bristande korrekthet (s24). Författaren bidrar själv med hypoteserna om att journalisternas kunskaper och nyhetskällornas kunskaper också kan tänkas utgöra orsaksfaktorer till nyhetsrapporteringens korrekthet.

Det viktigaste kravet när det gäller hypotesbildning är kravet på fruktbarhet, bl a krav på testbarhet och krav på falsifierbarhet. Frågan om hypotesernas testbarhet innebär på den teoretiska nivån knappast några större problem. Däremot är det tveksamt om inte flertalet av de fem hypoteser som framförs närmar sig tautologins gränsmarker. Hypoteserna formuleras på sådant sätt att de knappast går att falsifiera – eller där falsifierbarheten är väldigt låg. Dvs, hypoteserna uttrycker närmast självklarheter.

Som exempel kan nämnas: "Felaktigheter i verklighetsbeskrivningen ... ökar på grund av bristande sakkunskap" (hypotes 3, s28); "Felaktigheter i verklighetsbeskrivningen ökar ... genom dålig källkritik" (hypotes 4, s29).

Det sätt på vilket författaren formulerar sina hypoteser är också märkligt. Hypoteserna är på något vis "felvända". De är snarare formulerade som de "resultat" forskaren kommit fram till än som påståenden som skall prövas. Denna synpunkt kan kanske tyckas formalistisk i överkant. Men författaren gör ett så stort nummer av hypoteserna att det som recensent är svårt att undvika att påtala denna typ av brister.

3. Operationalisering

Operationaliseringen – övergången från teoretiska till operationella definitioner och begrepp – har jag redan varit inne på, tex när det gäller relevansprövningen.

Författarens "analysmetod", att helt inrikta sig på att

finna brister i hållbarhet, relevans och neutral presentation – utan att dessa sätts in i ett sammanhang – medför en uppenbar risk att resultatet blir bestämt på förhand. Uttryck som "sammantaget gäller alltså, att undersökningen *skall* (min kurs.) finna de brister i hållbarhet, relevans och neutral presentation som *finns* (min kurs.) i de olika framställningarna och analysera dessa" (s50) gör mig betänksam.

4. Insamling och behandling av data

På datainsamlingsstadiet är frågor kring urval – eller undersökningens design i mera vid mening – av central betydelse. Undersökningsdesign och urval bör ju tex styras av studiens frågeställningar.

På denna punkt för författaren ingen diskussion. Han har helt enkelt valt att studera Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Aftonbladet och Expressen under en viss tidsperiod. Någon närmare motivering ges inte. Om urvalet har ett hypotesprövande syfte, eller om det skall ge underlag för empiriska generaliseringar eller liknande, diskuteras inte.

Det är med andra ord, frestas man att säga, som det brukar vara. När det gäller undersökningar om massmedier är det oftast ekonomiskt-praktiska skäl eller ren slentrian som avgör urvalet, tex vilka medier som skall ingå. Även om författaren sålunda inte på denna punkt i någon högre grad skiljer sig från andra forskare inom området, är det ändå rimligt att det i en akademisk avhandling sägs något om motiven till det urval som gjorts. Annars får man lätt intrycket att avhandlingsförfattaren överhuvudtaget inte reflekterat över frågan.

Behandling och redovisning av insamlat empiriskt material sker i sju olika resultatkapitel med utgångspunkt från ett analyschema (s62) som innehåller olika verklighetsutsagor om oljebolagens skuld till oljekrisen. Tex "oljebolagen skapade krisen för att få högre vinster" ... "slå ut mindre konkurrenter" osv. I princip prövas en sådan utsaga i varje kapitel – tidning för tidning. Därefter gör författaren en sammanfattande bedömning av huruvida mediernas bild stämmer överens med vad man genom offentliga utredningar och forskningsrapporter i efterhand fått reda på om den praktiska verkligheten.

Avhandlingen lider av vissa brister när det gäller redovisningen. Det gäller tex avsaknaden av tabellnummer och tabellrubriker; det gäller bristande källhänvisningar; det ges olika sifferuppgifter i text och i tabeller osv.

Till detta kommer en mängd korrekturfel; upp till 5–6 stycken per sida. När jag först läste: "Återgivande av rena *sakfel* är vanligt förekommande. Berry finner att antalet "medelfel" per undersökt artikel (med tyrkfel undantagna) är ... " (s25), trodde jag det var ett utslag

av en speciell uppsaliensisk humor. Så visade sig emellertid inte vara fallet.

Det här kan synas vara ett snarstucket, folkskolläro-aktigt påpekande av bagatellartade brister, men bristerna blir iögonenfallande när det rör sig om en akademisk avhandling som handlar om "korrekthet" – och som med stor lidelse kritiserar de undersökta tidningarna för stora brister.

Det blir speciellt dråpligt när avhandlingsförfattaren bildligt talat tar en känd filosofiprofessor i Lund i örat, när professorn ytterst lågmält argumenterar för det rimliga i att rena korrekturfel knappast kan tas som belägg för bristande objektivitet från massmediernas sida (s 36).

5. *Analys, tolkning och slutsatser*

Enligt min mening kommer författarens analysredskap – de tre begreppen hållbarhet, relevans och neutral presentation – till mycket liten användning i den empiriska analysen. (Här befinner sig dock sannolikt författaren i gott sällskap; elegant utarbetade begreppsscheman har en påtaglig tendens att minska i betydelse när man väl kommer till den empiriska analysen.) Det gäller även författarens uppdelning i olika "aktörsutsagor". Resultaten redovisas genomgående i avhandlingens tabeller, men utsätts inte för någon som helst analys.

Och när författaren använder sig av sina begrepp blir slutsatserna av analysen mycket allmänna. Det heter t ex (om vi enbart håller oss till första resultatkapitlet): "I vissa fall kan vi även finna brister i neutral presentation" ... (s 89); "här är brister i neutral presentation vanliga" ... (s 89); "Vi finner också en rad brister i urval" ... (s 89) osv.

Som läsare får man ingen referenspunkt att bedöma författarens slutsatser ifrån. I tabellerna anges att N står för "enheter". Vad "enheter" står för är oklart. Är det enbart frågan om "bristande verklighetsutsagor" eller är det "det totala antalet verklighetsutsagor"? Av avhandlingens inledande kapitel kan man utgå ifrån att det rör sig om det förra. Och då framstår återigen problemet med att uteslutande inrikta sin analys på brister. För att åtminstone få någon referenspunkt för slutsatsernas giltighet bör de "falska utsagorna" sättas i relation till något "annat", t ex antalet "sanna utsagor" eller – om det är för svårt att avgöra vilka som är "sanna" – det totala antalet "utsagor" om verkligheten eller någon annan typ av referenspunkt.

I den empiriska analysen har begreppen hållbarhet och relevans en påtaglig tendens att flyta samman. På det hela taget görs det enligt min mening ingen egentlig "relevansbedömning", utan analysen utmynnar i stort sett enbart i en "hållbarhetsbedömning". En anledning till detta är sannolikt, som tidigare påtalats, författarens sätt att hantera relevansbegreppet.

Författarens sätt att tolka sina data är också i många stycken diskutabelt. I en del fall går det att direkt jämföra författarens tolkning av data med min egen tolkning. Det gäller de fall då författaren redovisar direkta citat från tidningarna. Vad som är den riktiga tolkningen av tidningscitat kan alltid diskuteras. Det allvarliga i detta fall är dock att tolkningen av data genomgående tycks gå åt ett visst håll. Det gäller t ex citat där tidningarna i sin rapportering markerar att uppgift står mot uppgift; att olika parter har olika uppfattningar om oljebolagens skuld till oljekrisen (ex s 72, s 94, s 111). I dessa fall då den "då kända verkligheten" enligt tidningarna är omtvistad, tolkar författaren detta genomgående som att tidningarna ger en felaktig bild av verkligheten, med utgångspunkt ifrån det som i efterhand kunnat fastställas vara sant. Förutom problemet med att tolka data aktualiserar detta också det som tidigare sagts om författarens förhållningssätt till "verklighetsbegreppet".

Även i sådana fall då verkligheten vid den aktuella tidpunkten kan antas vara känd för medierna finns det en tendens hos författaren att tolka data i en viss riktning. Det gäller t ex tabellen på s 70 där de undersökta tidningarnas uppgifter om oljebolagens vinster för år 1973 jämförs med de "korrekta uppgifterna" (författaren anger märkligt nog ingen källhänvisning till var han har fått de korrekta uppgifterna ifrån).

Om Aftonbladets uppgifter om oljebolagens vinster säger t ex författaren: "I Aftonbladets fall är beskrivningarna av vinsternas faktiska storlek knapphändiga och felaktiga" (s 88). Skärskådar man författarens egen tabell finner man att av 11 redovisade sifferuppgifter i AB så är endast 1 av uppgifterna kraftigt missvisande. Tilläggas kan att av sammanlagt 42 sifferuppgifter som tidningarna återgav om oljebolagens vinster var högst 4–5 klart felaktiga.

Det här är exempel och jag ifrågasätter inte generellt de resultat och slutsatser som författaren kommer fram till. Men man kan inte komma ifrån intrycket av att det finns en systematisk bias i sättet att tolka insamlad material – en negativ grundinställning till media och en positiv grundinställning till oljebolagen och bolagens roll i oljekrisen. Denna tendens ger sig också tillkänna när författaren delar ut allmänt värderande omdömen om de undersökta tidningarna. Det heter t ex "ett klart exempel på dålig journalistik" (s 216), "detta gäller inte minst referaten. De är dåliga och fångar inte det väsentliga" (s 216), "DN:s prestation framstår i detta fall som direkt undermålig" (s 217).

Även om man många gånger kan finna anledning till att ställa sig kritisk till massmediernas nyhetsrapportering, och deras sätt att skildra den faktiska verkligheten, så bör man nog ha en något kyligare inställning

till det man studerar än vad författaren tycks ha. Det tillhör också ett av de krav man kan ställa på ett vetenskapligt förhållningssätt.

Liksom författaren har inriktat sig på brister i dagstidningarna, har jag här till största delen inriktat mig på bristerna i hans avhandling. En sådan inriktning har som sagts sina risker. Man blir lite ensidig. Därför vill

jag avslutningsvis framhålla att Michael Nydén's avhandling också har många förtjänster. Det finns många exempel på bra analys och intressanta slutsatser. Det gäller både i redovisande resultatkapitlen – men kanske i särskilt hög grad i det sammanfattande slutkapitlet.

Kent Asp

Litteraturnotiser

Fahlbeckska priset

Fahlbeckska stiftelsens kollegium, vars uppgift är att förvalta den stiftelse som alltsedan år 1918 bildar basen för utgivningen av *Statsvetenskaplig Tidskrift*, delar numera årligen ut två priser. Det ena tilldelas den bästa doktorsavhandlingen vid Lunds universitet inom "det statsvetenskapliga ämnesområdet" (som alltså är vidare än ämnet statsvetenskap) och det andra tilldelas den bästa proseminarieuppsatsen i statsvetenskap vid samma universitet. Prisutdelandet är i överensstämmelse med Pontus Fahlbecks gåvobrev.

Priset, 25 000 kr, för bästa doktorsavhandling under 1988 har tilldelats en avhandling i ekonomisk historia: Benny Carlson, *Staten som monster. Gustav Cassels och Eli F Heckschers syn på statens roll och tillväxt*. Priset, 6 000 kr, för bästa seminarieuppsats i statsvetenskap un-

der samma år delades mellan Tomas Niklasson, *Ljusare än verkligheten – Olof Palmes Tredjevärldendoktrin*, och Annika Thunborg, *Semiotik och kinesisk retorik*. Priser-na utdelades på Samhällsvetenskapens Dag den 21 april 1989.

Filosofi för planerare

Nordplan anordnar under våren en kurs på 2+2 veckor med rubriken *Filosofi för planerare*. Kursen riktar sig till erfarna praktiker och till forskarstuderande från hela Norden. Den passar som komplement till annan planerarutbildning och som introduktion till Nordplans forskarutbildning. Ansökningstiden utgår 15 november 1989, och upplysningar lämnas av kursledaren José L Ramirez, 08/24 63 00. Adressen till Nordplan är Box 1658, 111 86 Stockholm.

Abstracts

Statsvetenskaplig Tidskrift (The Swedish Journal of Political Science) normally contains four sections: *Uppsatser (Main articles)*, *Översikter och meddelanden (Reviews of recent political and scholarly developments)*, *Litteraturgranskningar (Book reviews)*, and *Litteraturnotiser (Shorter notices)*.

Ingvar Carlsson: *Att regera under den nya författningen. (Government under the New Constitution)* Today, we can establish that the political compromise in the late sixties in respect of Sweden's constitution has in all essentials fulfilled the requirement that the constitution should contribute to creating a vigorous democracy. The Swedish system of voting on the same day in national, regional and local elections in combination with a three-year term of office stimulates a large election turnout, strengthens the connection between politics at local and central government level, and encourages contacts between electors and the elected. However, perhaps the most important conclusion that can be drawn from experience of the present constitution concerns the structure of the electoral system. The strict proportionality above the four-per-cent-threshold presupposes that, on the basis of a given parliamentary situation, the parties attempt to find majorities in Parliament. Thus democracy's ability to act is largely determined by the parties' behaviour on the basis of given constitutional rules.

Stig Montin: *Från demokrati till management. Decentralisering inom kommunerna. (From Democracy to Management. Decentralization within the Municipalities).* Sub-municipality councils (SC) with decision-making power were introduced in Sweden in the late 1970s. The councils were expected to enhance local democracy and efficiency. After some years however, administrative efficiency in fact became the most important goal. Evaluations, conducted 2–3 years after SC was established, shows that citizen participation did not increase. The institutional setting of the SC is not clear. In some cases the formal political and administrative decentralization has only small effects on the institutionalized political and administrative behaviour. In other cases it can be argued that formal decentralization leads to an actual centralization. In consequence with these findings SC are, with few exceptions, no longer in

the focus of interest at local level. The local governments now seem to be more interested in developing new political and administrative management reforms and experiments.

Yngve Mohlin: *Konflikten land–stad och aktiv rasbiologi. Två viktiga faktorer i mellankrigstidens bondeaktivism. (The Rural-Urban Conflict, and Active Racial Biology. Two Important Aspects of Agrarian Activism in the Interwar Period.)* During the last year hostility to immigrants has become a current issue. Sjöbo – a municipality in Scania in Southern Sweden – held in september 1988 in conjunction with the parliamentary and local elections, a referendum on the question of refugees. The "noes" – people who did not welcome refugees to Sjöbo – got a majority. The Center Party and its precursor – Bondeförbundet – have, ever since the 1920s, strong electoral support in this area. Certain statements made by the Center Party in Sjöbo have been connected to an ideology represented by former agrarian movements.

In the interwar period the European agrarian parties developed a specific ideology – agrarianism – which consisted of a unique way of thinking. Agrarianism was both anticapitalist and antisocialist. This negative attitude to modern economical systems was combined with racial biology and racial persecution. The agrarian parties considered the peasant proprietors to be the purest "breed" and thus most fitted to reproduce.

This paper deals with the relationship between the fermenting of the racial hatred of today and the agrarian ideology of yesterday. The Swedish agrarian parties – Bondeförbundet och Jordbrukarnas Riksförbund – practised agrarianism during the 1920s and 1930s. At a time when the traditional society was changing over to a modern industrial society, the parties stood up in defence of the old fashioned peasant society and its struggle against new ideas.

Capitalism, as well as socialism was considered to be

a new-fangled thing. The agrarian party also used racial biology to show that the rural population was the cultural and moral backbone of society. The urban pop-

ulation and the immigrants – especially Jews – were viewed as second-rate human beings and as a threat to “the pure and healthy peasant population”.